

RAZGOVOR: FILIP GRGIĆ, FILOZOF

U Hrvatskoj se filozofija trivijal

Antologija hrvatskih filozofskih tekstova na latinskom jeziku svjedoči o iznimnu bogatstvu hrvatske filozofske prošlosti / Moramo početi intenzivnije predstavljati svoje najvažnije autore inozemnoj publici, prije svega prevodenjem njihovih djela na strane jezike i objavljivanjem monografija o njima na stranim jezicima u inozemstvu / Povijest hrvatske filozofije u europskim je okvirima važna. Herman Dalmatin, Matija Vlačić Ilirik, Franjo Petrić i Ruđer Bošković pripadaju među najvažnije mislioce svoga vremena / Za dobro napisanu monografiju o Franji Petriću ili Ruđeru Boškoviću bio bi zainteresiran bilo koji svjetski izdavač / Sustav znanstvenih instituta u Hrvatskoj treba reformirati jer nije u skladu s europskom praksom i u znanstvenom je pogledu velikim dijelom neprihvatljiv

LUKA ŠEPUT

Filip Grgić je plodan i samozatajan filozof. Autor nekoliko knjiga o Aristotelu, više desetaka članaka na hrvatskom i engleskom o, uglavnom, antičkoj filozofiji, prevoditelj Platona i Aristotela, donedavna glavni urednik časopisa za filozofiju *Prolegomena*, Fulbrightov stipendist, gostujući istraživač na više prestižnih europskih sveučilišta, član nekoliko svjetskih udruženja filozofa... Institut za filozofiju nedavno je objavio tri impresivna sveska s tekstovima hrvatskih filozofa koji su pisali na latinskom jeziku, što je bio povod da razgovaramo s njim, kao jednim od urednika edicije (uz Ernu Banić-Pajnić, Michaelu Girardi-Karšulin i Ivanu Skuhala Karaman) i kao ravnateljem jedinoga instituta za filozofiju u zemlji.

Gospodine Grgić, tri impozantne knjige tekstova hrvatskih filozofa koji su pisali na latinskom jeziku su pred nama. Što ovo izdanje znači za upoznavanje hrvatske filozofske baštine?

Od svog osnutka 1967. Institut za filozofiju sustavno se bavi istraživanjem povijesti hrvatske filozofije i u tih gotovo pola stoljeća naši su djelatnici podrobno obradili sva važnija razdoblja te povijesti. Rezultat toga jest mnoštvo prijevoda i izdanja izvornika, monografija i zbiraka radova te pojedinačnih članaka, kao i časopis *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, koji kontinuirano izlazi već 40 godina. Ovo izdanje, s jedne strane, svjedoči o iznimnu bogatstvu hrvatske filozofske prošlosti i omogućuje neku vrstu sinoptičkog pogleda na nju. S druge strane, ono nam govori i o tome dokle smo u istraživanju došli te upućuje na smjerove u kojima bismo trebali nastaviti. U prvom redu mislim na činjenicu da se sada, nakon što smo istraživanje doveli do onoga stupnja na kojemu je izdavanje zbirke ove vrste uopće moguće, možemo posvetiti popunjavanju nekih važnih praznina. Ne mislim samo na temeljitije proučavanje onih autora koji u ovom izdanju nisu obuhvaćeni. Mislim na to da smo sada dosegli stupanj na kojemu možemo, i moramo, početi sustavnije i intenzivnije predstavljati svoje najvažnije autore inozemnoj publici, prije svega prevodenjem njihovih djela na strane jezike i objavljivanjem monografija o njima na stranim jezicima u inozemstvu.

U uvodu stoji da „ova antologija pokazuje sve bogatstvo i širinu hrvatske filozofske baštine“. Kako biste okarakterizirali tu povijest hrvatske filozofske misli, koja započinje još u 12. stoljeću s Hermanom Dalmatinom?

Ona je uistinu bogata i široka, i izborom tekstova htjeli smo naglasiti upravo tu činjenicu. Uvrstili smo, doduše, samo trideset filozofa – u izdanju ovakva tipa možda bi bilo mjesta za još desetoricu, no ponajprije iz financijskih razloga broj smo morali tako ograničiti – no zato smo ih predstavili ne samo s njihovim najreprezentativnijim djelima nego i s djelima koja pokazuju svu širinu njihova interesa. Stoga osim standardnih filozofskih rasprava o metafizičkim, epistemološkim, logičkim i etičkim pitanjima ovdje nalazimo i

rasprave o plimi i oseci, dugi, kometima, pjesništvu... Nadalje, povijest hrvatske filozofije u europskim je okvirima važna. U prvom redu treba izdvojiti Hermana Dalmatina, Matiju Vlačića Ilirika, Franju Petrića i Ruđera Boškovića, koji pripadaju među najvažnije mislioce svoga vremena, i zato smo njihovu djelu posvetili najviše prostora. Uz brojne pojedinačne radove koje sam ranije spomenuo, ova antologija dobar je temelj za sastavljanje obuhvatne povijesti hrvatske filozofije, što je također, mislim, naša naredna zadaća.

Kao što ste rekli, prostor posvećen pojedinim filozofima u izdanju sugerira i određenu „rang-ljestvicu“ hrvatskih filozofa. Čini se da Ruđeru Boškoviću tu neprijeporno pripada prvo mjesto.

Da, Bošković se snažno izdvaja. Naročito je zanimljiva činjenica da interes za njegovo djelo u svijetu raste, i to ne samo među povjesničarima znanosti nego i u drugim područjima. Kao ilustraciju toga interesa mogu spomenuti činjenicu da je kolega s Instituta Boris Kožnjak ljetos u časopisu *Studies in History and Philosophy of Science* objavio rad o odnosu između Boškovićeve i Laplaceova shvaćanja determinizma, koji je odmah po objavljivanju veoma zapažen te je postao jedan od najcitiranijih novijih radova u tome uglednom časopisu.

U redove najvećih hrvatskih filozofa, prema antologiji, išli bi i Matija Vlačić Ilirik, Frane Petrić, Herman Dalmatin. Koliko su oni bili važni u vremenu u kojemu su živjeli?

Spomenuta trojica veliki su po tome što pripadaju u intelektualne vrhove Europe svoga doba: Herman kao jedan od najvažnijih posrednika između europske i arapske misli svoga doba, Petrić kao jedan od najistaknutijih filozofa renesanse, a Vlačić zbog svoje središnje uloge u razvoju protestantske teologije i onoga što će poslije u filozofiji i šire biti poznato pod nazivom hermeneutika. To ne znači, naravno, da su ostali autori zastupljeni u ovoj antologiji samo od lokalne važnosti; mnogi među njima (npr. Juraj Dragišić, Faust Vrančić, Juraj Dubrovčanin, Marko Antun de Dominis itd.) djelom daleko nadilaze naše okvire. No spomenuta trojica, uz Boškovića, neizostavan su dio europske filozofske, znanstvene i kulturne baštine, i naša je zadaća, između ostaloga, ne samo temeljito proučavanje i izdavanje njihovih djela nego i upoznavanje svijeta s njima.

Koliko su tekstovi hrvatskih filozofa iz 12. ili 15. stoljeća važni danas? Naime, njihova misao nema samo povijesnu važnost.

To je složeno pitanje, prije svega zato što nije samo po sebi jasno što uopće za nekog filozofa znači imati povijesnu važnost, a stoga i imati ne samo povijesnu važnost. Na povijest, pa tako i povijest filozofije, možemo gledati na dva načina. S jedne strane, neki filozof iz prošlosti može imati povijesnu važnost jednostavno zato što je dio prošlosti, a mi smatramo da je baš sva prošlost sama po sebi, intrinzično, vrijedna proučavanja, bez obzira na to koliko se danas možda neki njezini dijelovi smatraju nevažnima. Onaj tko stvari promatra na taj način smatrat će vrijednim

proučavanja baš svakoga filozofa iz prošlosti, svako njegovo objavljeno ili neobjavljeno djelo, svaku njegovu privatnu korespondenciju itd. S druge strane, neki filozof iz prošlosti može imati povijesnu važnost zato što je zanimljiv zbog nekih nama danas zanimljivih razloga. Onaj tko stvari promatra na taj način povijest će proučavati polazeći od određene ideje o tome što je *danas* važno. Općenito, prema tome gledištu, možemo smatrati da prošlost nije zanimljiva u intrinzičnom, nego samo u instrumentalnom smislu, naime s obzirom na ono što iz nje možemo naučiti o svojim današnjim problemima i preokupacijama. Uzmemo li u obzir tu distinkciju među dvama pristupima prošlosti, ja ne znam je li ikoji filozof zastupljen u našoj zbirci važan iz instrumentalnih razloga, u onom smislu u kojemu su nam sigurno važni npr. Aristo-

Hrvatski filozofi premalo objavljuju u inozemstvu / U našoj znanosti smiješno niski kriteriji za akademsko napredovanje potiču prosječnost

tel ili Descartes. Nedvojbeno je da su mnogi od zastupljenih filozofa važni jednostavno zato što su dio povijesti, a povijest samu po sebi, kako sam kazao, možemo smatrati važnom stvari. Ipak, stvari su složenije jer, da tako kažem, intrinzična vrijednost povijesti lako prijeđe u instrumentalnu, s obzirom na to da se u naše današnje probleme i preokupacije može uvrstiti mnoštvo različitih stvari. Ukratko, stanje u hrvatskom društvu na početku 21. stoljeća takvo je da se i na filozofe iz 12. ili 15. stoljeća gleda kao na filozofe koji nam govore nešto što je danas relevantno. Ja ne znam što je točno to što je relevantno, ali razumijem zašto se tako smatra. Pravi odgovor može dati samo ozbiljan povjesničar filozofije i kulture.

U uvodu izdanja piše da u trenutku kada se počelo raditi na ovoj knjizi u Hrvatskoj nije postojao prijevod ni jednoga čitavog djela iz starije hrvatske filozofije napisana na latinskom. Kako to? Je li jedan od razloga tomu što se istraživanju hrvatske filozofske baštine znao prigovarati i nacionalizam?

Treba uzeti u obzir činjenicu da je istraživanje povijesti hrvatske filozofije započelo dosta kasno. Program toga istraživanja zacrtan je u nastupnome rektorskom govoru Franje Markovića *Filosofijske struke pisci hrvatskoga roda s onkraj Velebita u stoljećih XV. do XVIII* 1881, ali se sa sustavnom realizacijom toga programa počelo tek šezdesetih i sedamdesetih godina 20. stoljeća na Institutu za filozofiju, u društveno-političkim okolnostima koje sigurno nisu pogodovale razvoju toga područja istraživanja, čega je rezultat, između ostaloga, i spomenuti prigovor zbog nacionalizma.

Publikacija je rezultat više desetljeća istra-

živačkog rada u Institutu. Možete li reći nešto više o Institutu, osobito s obzirom na činjenicu da se u našoj javnosti ponekad čuju dvojbe oko svrsishodnosti takvih institucija?

Institut za filozofiju osnovan je 1967. i glavna mu je zadaća sustavno istraživanje povijesti filozofije, osobito povijesti hrvatske filozofije, kao i temeljnih filozofskih problema. Istraživanje u Institutu uglavnom se provodi u okviru znanstvenih projekata. Trenutno se na Institutu izvode četiri projekta Hrvatske zaklade za znanost, a redovito smo uključeni u razne bilateralne i višelateralne projekte, projekte popularizacije znanosti itd. Izdajemo knjige i časopise, često organiziramo predavanja, seminare i konferencije, kao i razne druge aktivnosti namijenjene akademskoj i široj publici. Izdvojio bih primjerice naš trajni projekt *Digitalna baština*, u kojemu elektronički pohranjujemo i obrađujemo djela i starije i novije povijesti hrvatske filozofije. Ovdje ne mogu uspoređivati Institut s ostalim filozofskim institucijama u Hrvatskoj, s obzirom na to da nam je vrsta djelatnosti ipak drukčija. No mogu kazati da smo vodeći po broju objavljenih publikacija, osobito inozemnih, kao i znanstvenih projekata.

Zasebni instituti za istraživanje filozofije inače u Europi nisu baš uobičajena pojava.

To je točno. No čitav naš znanstveni i sveučilišni sustav nije baš u Europi i svijetu uobičajena pojava. U Hrvatskoj imamo 25 znanstvenih instituta, koji su odvojeni od sveučilišta, a koji raspolazu iznimno velikim znanstvenim potencijalom. Nedvojbeno je da takav sustav instituta treba reformirati jer ne samo da nije u skladu s europskom praksom nego je u znanstvenom pogledu velikim dijelom neprihvatljiv. No reforma sustava instituta trebala bi biti samo dio reforme čitava znanstvenog i sveučilišnog sustava. U Europi postoje smisljeni modeli koji se lako mogu prilagoditi našoj situaciji. Čini se, nažalost, da za to nema dovoljno volje ni motiva, ne samo među političarima nego i među samim znanstvenicima. Prije otprilike godinu dana Vlada je objavila početak procesa restrukturiranja znanstvenih instituta i najavila da će do konca travnja predložiti modele budućega funkcioniranja instituta. Zamisao je bila dobra, no, nažalost, sam proces bio je parcijalan – obuhvaćao je samo institute, ali ne i sveučilišta, što, po mome mišljenju, ne može dovesti do zadovoljavajućih rješenja – i netransparentan. Uz to, rok je debelo prekoračen, jer do danas nisu predloženi nikakvi modeli.

S obzirom na to, sve što se trenutno može činiti jest provoditi mikropromjene – promjene sa svrhom poboljšanja izvrsnosti i učinkovitosti na razini same institucije, unutar zadannog općeg okvira. Takve promjene, naravno, moraju ostati samo djelomične.

Institut nije sastavnica nijednog sveučilišta, već je samostalna znanstveno-istraživačka institucija. S druge strane, najveći dio zaposlenih znanstvenika redovito honorarno sudjeluje u nastavi na nizu sveučilišnih institucija diljem Hrvatske. Smatrate li to zadovoljavajućim i poželjnim, ili bi se ukla-panjem Instituta u neko sveučilište uvjeti

izirala

njegova rada mogli poboljšati?

Da, Institut bi trebao biti na sveučilištu, iz više razloga. Najvažniji je taj što je istraživanje u području filozofije po svojoj naravi takvo da mu je mjesto na sveučilištu, to jest da je neodvojivo od nastave. Ovakav status Instituta za filozofiju, kao samostalne znanstvene ustanove neovisne o sveučilištu i nastavnom procesu, rezultat je naše ukupne znanstvene politike. Treba napomenuti i to da je on dio nasljeđa, s obzirom na to da je takvo ustrojavanje znanstvenoistraživačke djelatnosti u području filozofije, kao i drugih humanističkih disciplina, bilo specifično za zemlje socijalističkoga društvenog poretka, tako da u nekima od bivših socijalističkih zemalja i dalje možemo naći slične institute (ali, treba napomenuti, ponegdje više, a ponegdje manje reformirane).

Honorarno sudjelovanje u nastavi nije dobro rješenje. No moja tvrdnja da bi Institut trebao biti na sveučilištu samo je načelan stav, jer su problemi s pripajanjem Instituta sveučilištu previše brojni i složeni da bi u ovom trenutku to bilo dobro rješenje. Uzme li se u obzir postojeće znanstveno ali i radno zakonodavstvo, kao i ustroj hrvatskih sveučilišta, ne vidim da bi Institut i sveučilište od takva pripajanja u ovom trenutku imali ikakve koristi. Bojim se da bi takva mjera bila samo administrativne i formalne naravi, bez utjecaja na sadržaj i kvalitetu. Uz to, nekako se unaprijed i šutke pretpostavlja da bi se ne samo Institut za filozofiju nego i ostali instituti trebali pripojiti Sveučilištu u Zagrebu; ostala se sveučilišta ne spominju. Zašto? Što bi tako glomazno – i, k tome, fragmentirano i neefikasno – sveučilište kao što je zagrebačko imalo od toga da za djelatnike dobije još filozofa, fizičara ili povjesničara? Jedini razlog koji se može čuti jest taj da bi se time povećao apsolutni broj publikacija koje objavljuju djelatnici Sveučilišta u Zagrebu, no to nikako ne mogu smatrati ozbiljnim razlogom.

Ponavljam, potrebno je razmišljati šire i dublje, te se upustiti u temeljitiju reformu sustava. Potrebno je biti i hrabriji. Zašto, primjerice, ne razmišljati o tome da se postojeći instituti, barem dio njih, organiziraju u pravo istraživačko sveučilište? Ljudski i materijalni resursi za to postoje, osobite dodatne troškove ne vidim, a koristi bi mogle biti velike.

Bili ste više godina glavni urednik filozofskog časopisa *Prolegomena*, u kojem se redovito objavljuje velik broj radova inozemnih autora. I vi ste često istraživački boravili u inozemstvu. Možete li ukratko okarakterizirati domaću filozofsku produkciju i usporediti je sa stanjem u drugim europskim zemljama?

Uzme li se u obzir brojnost filozofskih institucija u Hrvatskoj i broj ljudi koji su na njima zaposleni, ne može se kazati da je situacija zadovoljavajuća. Izdvojio bih dva problema. Prvo, premalo se objavljuje u inozemstvu. Naročito zabrinjava iznimno malen broj radova o povijesti hrvatske filozofije koji su objavljeni u inozemstvu. Za dobro napisanu monografiju o npr. Petriću ili Boškoviću bio bi zainteresiran bilo koji svjetski izdavač, a ne znam koji bi bio bolji način našega predstavljanja svijetu od toga. Istina, nekoliko hrvatskih filozofa veoma intenzivno i redovito objavljuje izvan Hrvatske, i to kod uglednih izdavača i časopisa (što je važno napomenuti jer, naravno, nije svaka inozemna publikacija vrijedna samim time što je inozemna). No riječ je samo o nekolicini pojedinaca; ukupna je slika loša. Više je razloga tomu. Jedan od najvažnijih sigurno su naši smiješno niski kriteriji za akademsko napredovanje, koji na neki način potiču prosječnost, što je vjerojatno u korelaciji s niskom razinom motivacije i ambicije. Zamjetan je i

Snimio Julien Duval

U Hrvatskoj imamo osam akademskih filozofskih institucija, izlazi sedam filozofskih časopisa, imamo nekoliko filozofskih udruga, pa se može učiniti da smo svjetska filozofska velesila. S druge strane, čemu služe tolike institucije i toliki časopisi ako ne tomu da pojedinim skupinama osiguraju sigurna mjesta i sredstva akademskog napredovanja?

neobičan oblik relativizma, prema kojemu se unaprijed pretpostavlja da su radovi objavljeni u Hrvatskoj jednako vrijedni kao i oni objavljeni u inozemstvu, što je, po mome mišljenju, neprihvatljivo; filozofija je ozbiljna disciplina koja ima objektivne kriterije prosudbe, i pretpostaviti da se razina prosudbe koja se može ponuditi u tako maloj sredini kao što je hrvatska može smatrati jednakom onoj koja je dostupna u najrazvijenijim sredinama nije naročito ozbiljna. Drugo, uočljiv je manji broj objavljenih knjiga u odnosu na članke i, naročito, izlaganja na znanstvenim skupovima. Objavljene knjige najvećim su dijelom ili zbirke autorovih već objavljenih radova ili disertacije. Kao da nemamo dovoljno upornosti i discipline da se upustimo u dugotrajnije razmišljanje o nekom problemu i uobličimo ga u knjigu. I u ovom se pogledu razlikujemo od svijeta, gdje je, unatoč hiperprodukciji radova u časopisima kojoj smo svjedoci proteklih desetljeća, u području filozofije knjiga i dalje glavni medij.

Možete li okarakterizirati i barem okvirno ocijeniti sadašnje stanje filozofije u Hrvatskoj, kako s položaja ravnatelja jedinog instituta za filozofiju u zemlji tako i iz osobne pozicije djelatnog filozofa?

Pokušajmo razmisliti o sljedećim činjenicama. U maloj i relativno siromašnoj zemlji kao što je Hrvatska, s nešto više od četiri milijuna stanovnika, imamo ni više ni manje nego osam akademskih filozofskih institucija (sedam sveučilišnih odsjeka i jedan institut). Svi ti sveučilišni odsjeci nude barem preddiplomski i diplomski studij filozofije, a, ako se ne varam, četiri ih nude i doktorski studij. U Hrvatskoj izlazi sedam filozofskih časopisa, uz još barem pet-šest koji redovito objavljuju filozofske radove. Imamo nekoliko filozofskih udruga, a filozofske konferencije koje se održavaju kod nas ponekad imaju i stotine sudionika, osobito ako su posvećene jednoj maloj filozofskoj disciplini, bioetici. Razmišljanje o tim činjenicama moglo bi se odvijati između dvaju ekstrema. S jedne strane, moglo bi se na temelju njih zaključiti da smo svjetska filozofska velesila, s obzirom na to da paralele takvu stanju stvari u svijetu uistinu nije lako naći. S druge strane, moglo bi se na temelju njih zaključiti da je tolika kvantiteta pokazatelj da se filozofija u Hrvatskoj do te mjere trivijalizirala da je prestala biti ono što je u svijetu ne samo bila nego i danas jest, naime veoma ozbiljna i jako teška akademska disciplina. Jer čemu služe tolike institucije i toliki časopisi ako ne tomu da pojedinim skupinama, da ne kažem klanovima, osiguraju sigurna mjesta i sredstva akademskog napredovanja? Bio bih jako sretan kad bi istina bila negdje u sredini između ekstrema, kamo je obično zbog raznih razloga volimo smještati. Nažalost, bojim se da nije tako, nego da je mnogo bliža tome drugom ekstremu.

Kako prosuđujete stav koji se često susreće u javnosti da Hrvatsko filozofsko društvo zapravo nije glavna, pa čak ni približno reprezentativna udruga filozofa u Hrvatskoj?

Nisam baš detaljno upoznat s radom Hrvatskoga filozofskog društva, osim s činjenicom da organiziraju velike konferencije i da su, u odnosu na ostale, jako dobro financirani.

Kakva su iskustva Instituta sa subvencijama MZOS-a u svrhu objavljivanja časopisa, knjiga i organizacije znanstvenih skupova? Jeste li zadovoljni iznosima koji se dodjeljuju Institutu i omogućuju li vam primjerenu

javnu prezentaciju rezultata vašeg istraživanja?

Posljednjih godina iskustva su nam iznimno loša. Naš časopis *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* već nekoliko godina ne dobiva potporu MZOS-a. Što se tiče knjiga, ove smo godine za dvije knjige dobili potporu od oko 3.000 odnosno 5.000 kuna. Usporedbe radi, spomenuto Hrvatsko filozofsko društvo dobilo je u prosjeku potporu od oko 20.000 kuna po knjizi. Naročito je neobična situacija što se tiče potpore organizaciji znanstvenih skupova. Protekle dvije godine od MZOS-a u tu namjenu nismo dobili ništa. Zapravo, protekle dvije godine nijedan filozofski skup nije dobio nikakvu potporu od MZOS-a osim skupova u organizaciji Hrvatskoga filozofskog društva – 2014. sedam njihovih skupova, a 2015. pet. Žao mi je što moram spominjati druge, ali mora se priznati da je takvo stanje stvari u najmanju ruku neobično.

Ovih je dana u Matičinoj filozofskoj biblioteci Aletheia izašla opsežna knjiga Bernarda Williamsa *Smisao prošlosti* koju ste vi preveli i popratili pogovorom. Možete li nam sažeto kazati koji je sadržaj knjige i zbog čega biste je preporučili čitateljima?

Riječ je o zbirci Williamsovih rasprava o povijesti filozofije, koja obuhvaća razdoblje od Homera do Wittgensteina. Više je razloga zbog kojih knjigu mogu preporučiti čitateljima. Prvi je taj što je riječ o vrhunski napisanim povijesnofilozofskim oglecima, od kojih neki predstavljaju klasik u svome području. Drugi je taj što u nekoliko ogleada Williams raspravlja i o tome zašto bismo se uopće trebali baviti poviješću filozofije i u čemu se ta aktivnost točno sastoji, te daje odgovore koji su, po mome mišljenju, među najozbiljnijim i najoriginalnijim odgovorima na to pitanje koji se u filozofskoj literaturi mogu naći. Uz to, Bernard Williams jedan je od najvažnijih britanskih filozofa 20. stoljeća koji je u velikoj mjeri utjecao na suvremene rasprave u nekoliko područja filozofije, tako da je već i zbog toga važno da na hrvatskom imamo prevedeno neko njegovo djelo. Nadam se da će biti interesa i za objavljivanje prijevoda nekoga njegova djela i iz drugih područja filozofije, osobito etike, gdje je ostavio najvažniji trag.